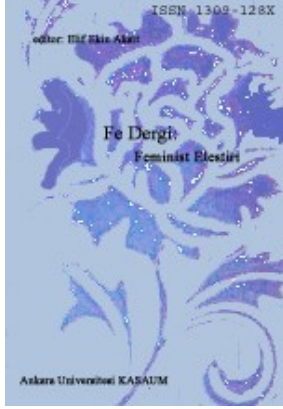

Yayınlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 2 Sayı 2
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

**Akademide Feminist Sanat Üretmenin Bir Yıllık Hazin
Çabası (Haziran 2009 - Haziran 2010)**
Güzin Yamaner

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 20 Aralık 2010

Bu makaleyi alıntılanmak için: Güzin Yamaner, “Akademide Feminist Sanat Üretmenin Bir Yıllık Hazin Çabası (Haziran 2009 - Haziran 2010),” *Fe Dergi* 2, no. 2 (2010): 95-110.

URL: <http://cins.ankara.edu.tr/pit.html>

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Akademide Feminist Sanat Üretmenin Bir Yıllık Hazin Çabası (Haziran 2009 - Haziran 2010)

Güzin Yamaner*

Bu yazı, medeniyetin beşiği sayılan Avrupa'nın evrensel sanat kabul ettiği çerçevenin emperyalist ve dolayısıyla cinsiyetçi bir sistemin aygıtı olduğunu iddia etmektedir. Bu iddia ışığında bu yazı, bir yıl içinde Amsterdam ve Oslo'da katılan iki büyük uluslararası tiyatro festivalinin deneyimiyle, Avrupa kentleri ve Türkiyelilik arasında, sanat ve cinsiyetçilik üzerine bir eleştiri yazısıdır. Bu yazı, erkek-egemen bilim dilinin kadınları tarihsel ve ideolojik olarak dışladığını ortaya koyan feminist eleştiriye yakın durmaktadır. Tüm bu bakış noktalarıyla aslında bu yazı, resmi görevle bir grup gençle beraber Türkiye'den yurt dışına gitme sürecini, Avrupa kent kültürünü ve öteki kimlikleri, sanatta cinsiyetçilikle mücadele edebilme penceresinden değerlendirme çabasıdır. Yazı, öyküsel ve ironik bir dil kullanarak, postkolonyalizmin üçüncü dünya insanına ve öteki kimliklere karşı yarattığı acımasızlığın izlerini sanat organizasyonları aracılığıyla takibi denemiştir.

Anahtar kelimeler: Feminizm ve kolonyal kadın imgeleri, kadın tarihi, sanat ve cinsiyetçilik, kadın ve tiyatro, Doğu-Batı

A Year of Sorrowful Work Trying to Produce Art in the Academia (June 2009 - June 2010)

This article claims that the art which is considered as universal by Europe, supposed to be the cradle of civilization is imperialist and thereby it is a device of sexist system. In the light of this claim, this text is a criticism about art and sexism between Europe and Turkey with the experience of two big international theatre festivals of Amsterdam and Oslo which have taken place in a year. This text prioritises the feminist knowledge that historically and ideologically shows the exclusion of women from dominant written science language. In this respect, this text attempts to evaluate an official visit from Turkey to abroad with a group of young art students, European culture and other identities within the aim of a struggle against sexism in art. The text in which a story-like and ironic language has been used, tries to find the trails of cruelty of post-colonialism against the Third World and the other identities by means of art organizations.

Key words: Feminism and colonial female image, women's history, art, theatre and gender, East-West

Giriş

Bu yazının hedefi, Haziran 2009'dan Haziran 2010'a dek Avrupa'da katılan iki büyük uluslararası tiyatro festivalinde deneyimlenmiş, sanatta süre giden toplumsal cinsiyet körlüğüne dair tarihsel ve ideolojik ısrarın tezahürünü incelemektir. Yazı, bu organizasyonlara bireysel ve sanat öğrencilerinden oluşan gruplarla birlikte katılabilmek için Türkiye'de yapılan bürokratik hazırlıklar, sanat öğrencileri ile uluslararası yolculuk yapmak, Müslüman ama Batılı Türkiyeli feminist tiyatrocunun kadın kimliğinden farklı İslam ülkelerinden kadınlara, oradan da gelişmiş Batılı demokrasilerin toplumsal cinsiyet körü tiyatro sanatçılarına ve nihayet feminist tiyatro araştırmacıları ve feminist sanatçılarına gidip gelen boyutlar üstünde düşünerek; Türkiyeliliğin Avrupalılığının Avrupa'daki algısı üzerine, bir yıl içinde elde edilen sonuçların karşılaştırmalı bir değerlendirmesidir.

Bu yazıda incelenen iki organizasyondan ilki 17-21 Haziran 2009'da, Tiyatro Eleştirmenleri Birliği'nin Hollanda'da gerçekleştirdiği *IATC International Association for Theatre Critics, 'Force to tour, tour de force' Colloquium*, adlı 'Tiyatro Eleştirmeni İçin Ülke Ülke Gezerek Eleştiri Yazma Üstüne' bir Tiyatro Kolokyumu'dur. İkincisi ise, 18-27 Haziran 2010'da Norveç'in Porsgrunn kentinde Grenland Friteater'in onuncu kez düzenlediği *PIT Porsgrunn International Theatre Festival (Uluslararası Tiyatro Festivali)*'dir. Kolokyum'un izleri, yukarıda sözü edilen boyutlar arasındaki gidip gelmelerin ışığında, bu yazının birinci bölümünde toplanmıştır. Bu Kolokyum, sanatta cinsiyetçilik gibi tarihsel ve ideolojik bir sorunsalın varlığını henüz fark etme aşamasına bile gelmemiş bir "sanat için sanat" buluşması niteliğindedir. Kolokyum, içinde geçtiği Amsterdam kenti ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle yazının birinci bölümündeki değerlendirmeler, Kolokyum'un içinde devindiği kentin her türlü sosyo-politik ve ideolojik dokusunu merkez alarak, kent kültürü ve öteki kimliklerle, salt "sanat için sanat" üretmek arasında yer alan soyut mesafeyi ortaya koymaya çalışmıştır.

* Ankara Üniversitesi Devlet Konservatuvarı

Yazının PIT'e ait ikinci bölümünde de, tıpkı Amsterdam gibi, Oslo ve Porsgrunn olmak üzere başka çok mamur Avrupa kentleri içinde öteki olanın varlığı yada varlık içinde yokluğu ve kentlerin her türlü dokusu yine başrolde-dir.

Bu yazı, sonuç olarak, Avrupa kıtasında toprak sahibi olma hasebiyle Avrupa ülkeleri arasında da yer almakta olan Türkiye'den Avrupa'ya gidip gelen ve asıl hedefi sanat öğrencilerine toplumsal cinsiyet kurgularına karşı direnme pratiği kazandırmak olan bir yıllık akademik sanat üretimlerinden kalan ve çok da umut barındırmayan deneyimleri ortaya koymaktadır.

I –

Amsterdam / Hollanda Deneyimi: “Kültürlerarası Kavşakta Tiyatronun 21.Yüzyılı Nereye Gidiyor?” Mantığındaki - İçinde Cinsiyetçilik Gibi Bir Sorunsalı Barındırmaya Hiç Gerek Duymayan - Eleştiri Kolokiyumu

Yoksulluk'un Nedeni Sensin Kraliçe Teyze!...

Pırlıtlı bir Avrupa başkentinde, “tram” der ya onlar. Bizdeki tramvay yani. Hani, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde başta Payitahtımız, cihan cennetimiz İstanbul olmak üzere birkaç güzide kentimize bizim de aldığımız; yerdeki bir ray ve tepesindeki bir elektrik teli ile kararlı ve gururlu bir biçimde kentin içinde süzülen demirden otobüsler. Hani şu bizim, o birkaç güzide kentimizde, 1960'lı yıllarla birlikte kâh raylarına asfalt döktüğümüz kâh o asfaltları tekrar kırarak nostalji olsun diye bir daha kırmızı kurdelelerle açılışını yapıp kent taşımamızın yeniden soktuğumuz; sonra belki yine vazgeçerek telini kesip demirden raylarını görmezden gelip yerine Avrupa'dan meşhur otobüs markalarına bilmem şu kadar döviz sayarak kentlerimizde kangrene dönüşmüş toplu taşımacılık sorunumuzu çözmeye çalıştığımız tramvaylar.

İşte onların “tram” dediği tramvaydayız. Orada bulunma nedenimiz bir tiyatro kongresi. Dünyanın dört bir bucağından çok sayıda katılımcının içinde bu yazı dolayısıyla bizi ilgilendiren altı tiyatrocunun insan. Yazarı, yönetmeni, akademisyeni, tasarımcısı; işi gücü tiyatro eleştirisi olan insanlar. Biri kadın biri erkek iki Amerika doğumlu Yahudi Kanada vatandaşı, bir Hintli erkek, bir Arjantinli kadın, bir Güney Afrikalı beyaz adam ve bir ben.

Yabancı olduğunuz bir kentte gideceğiniz mevkiye uygun “tram” numarasını ve dakikasını ayarlamak, elinizdeki konuk tiyatro biletlere tram bileti yerine geçtiğini sürücüye anlatmaya çalışmak, yapılan yanlışlıklara kıkır kıkır gülmek. Öyle ya, yabancısınız orada. Kongre de olsa, bir tür turistlik hali. Temiz bir otel, sıcak çay kahve, sandviç. Yani, bir sorun yok barınma, beslenme ve ulaşım gibi temel insanlık ihtiyaçlarında. Öte yandan, hangi kentte iseniz, bu kongre meseleleri sayesinde o kentin ehven-i şer iyi bir muhitindedir de. Eh, iyi o zaman. Vallahi şansınız hep böyle yaver gitsin. Katılın bir kongreye, takılın son gün o turistik kente yeni edindiğiniz dünyalı dostlarımızla.

Bu kongrenin konusu mu? Globalleşen dünyada tiyatro sanatı ne yapar, tiyatro eleştirmeni diyor diyor gezer, eh, bu global kürede tiyatro eleştirmenin gezintisi nereye varır, meselesi.

Tram'a binen altı dünyalı insan, günlerdir bu mevzuyu tartışmakta idiler. Tiyatro sanatı nereye, bu global aktivite içinde...

Biz, öyle deminki yanlış yerde yanlış rakamlı tram'i beklediğimize yönelttiğimiz gülüşün derecesini haylice yükseltmişken, pırlıtlı Avrupa başkentinin yerlisi orta yaşlarda bakımlı bir büyükanne bebek arabasında torunu ile biniyor tram'e. Büyükanne, altmışlarında. Mavi kısa kollu bir tişört, kot pantolon ve parmak arası terlikleri, oğeleri, küpeleri, makyajı ve de kolyeleri ile şen ve renkli bir hali var. Bebeğin yüzünü görmüyoruz ama arabası, giysileri mavi. Cinsiyete göre renklendirilmede uluslararası standartlar gereği bebek oğlan diyebiliriz. Bebeğin eşyaları, meşhur uluslararası bebek markalarına ait. Tam aksesuar bebek arabası, çingirakları ya da çorapları, artık hemen her ülkede bilinen global markalardan. Tombik ayaklarından anlaşıldığı kadar da, diyelim ki altı aylık filan. Büyükanne, bebeğin o şirin ayaklarını sevgi ile okşuyor. Çünkü bebek, ayaklarını çekip uzatıyor. Galiba arabadan çıkmak istiyor. Ama büyükanne, onu sevgi dolu gülümser yüzü ile, ‘tramdeyiz, ışıltılı Avrupa başkentimizde. Şimdi arabamızda oturuyoruz’a ikna ediyor. Bebek, ikna oluyor. Sakinleşiyor. Biz de bebeğin mahremiyetine saygımızdan, yüzünü bulmaya çalışmıyoruz ve büyükanneye

gülümsüyoruz. Bu gülümseme karşılık buluyor ve her iki taraf da, sevgi bakışlarının bebeğe yönelik olduğunu biliyor. Sıcak bir insanlık ailesi tablosu. Irksız, milliyetsiz ve renksiz! - Henüz!

Oraların tram'lerine, bizim toplu taşıma adı altındaki gündelik sosyo-işkence vasıtalarımız gibi bebek arabalarını katlayıp cebinize sokarak binmeniz gerekmez. Kaldırımları da tram'leri de ona göre ayarlıdır. Analar ve nineler bebek arabaları ile rahatça tram'lere binerler, inerler. Katlamadan, hem bebeği hem de ağır bebek arabasını kucağına almadan ve hatta bir tram'e iki bebek arabasının da yan yana sığacağını bilir insanlar. Ona göre binerler.¹

İşte onlardan biri!

Bir sonraki durakta, yirmilerinin çok başında Orta Doğulu olduğunu düşündüğüm, koyu tenli, koyu siyah kumaş ve giysi parçaları ile gencecik vücudunun elleri ve yüzü dışındaki her yerini kapamaya çalışmış bir kadın biniyor. Boynuna siyah türban kumaşlarını dolamış, ama yine de boynundan birazı açıkta. Gencecik esmer ellerinde tanelerce naylon torbanın yanı sıra, onun da bebek arabası var. İçinde de bir kız çocuğu. Kırdan hayli eprimiş pembe giysiler içinde, galiba yaşına yakın bir kız. Genç kadının eteğinde bir de en fazla üç yaşına yakın bir oğlan çocuğu. Boncuk gözlü, eli yüzü kirli, giysileri de leke içinde bir oğlan. Bir şeyler bulunup giydirilmiş iki çocuk. Kızın bebek arabası, ikinci belki de üçüncü el. 1970'lerden kalma eski bir model. Kirlenmiş, solmuş, boyları dökülmüş, farklı bebek arabalarından kumaş minderler konmaya çalışılmış. Oğlan ite kaka bindiriliyor anası tarafından tram'e. Biner binmez de kız kardeşine pata küte giriyor. Vuruyor minik kızın yüzüne, kafasına, kendi minik elleriyle. "Haaa!" diye korkutuyor onu. Sanki onun oyun anlayışı bu. Kız da alışkın, koruyor kendini. O da daha minik elleri ile minik abisinin ellerini kanırtmaya çalışıyor. Ama pek de başaramıyor. Aralarında taş çatlasın bir yıldan biraz fazla zaman olan iki minik can, daha şimdiden bir dişi ve bir erkek arasında geçen güç mücadelesinin ilk raundunda gibiler.

Biniş biçimleri, sesleri, annenin yüz ifadesi, çocukların tavrı, pırıltılı Avrupa başkentinin yerlisi büyükanne ile onun torunundan çok farklı. Büyükanne ve biz dünya altıncı, yeni dostlarımızı kendi rahat, güvenli ve yarınlı yaşantılarımızın tüm şımarık tebessümleriyle karşılıyoruz.

Ama yine de biz altı dünyalı, tram'e yayılmışız. Yabancıyız ya! Sürücü bizi uyarıyor. 'Toparlanın, bakın, tram'de başka bebek arabaları da var artık' gibilerinden. Pırıltılı Avrupa başkentinin tram sürücüsü, eşitlik duygusundan sonsuza dek emin.² Biz de mahçup bakıyoruz ama masum bakışlarımızı da ekliyoruz. Tüm dünya çocuklarına eşit tebessümleri fırlatarak paçayı sıyracağımızı sanıyoruz. Yanılıyoruz. Oğlan, bu gülümsemeyi pata da küte de bize de girişme daveti olarak algılıyor. Eliyle ayağıyla vuruyor, olmazsa itiyor, bize istediği kadar ulaşamayınca da, kız kardeşine varıyor eli kolu. O nasılsa hep orda! Anne, ikisine de önce kızgın bakıyor, sonra sesini yükseltiyor, sonra çimdikliyor, sonra minik kollarını buruyor. Bize de, 'ortalığı sulandırdığımız için' ters bakıyor. Onun haklılığını, bizim şımarık sevgi selimizin o anda onu ne kadar boğan bir şey olduğunu fark etmekte geç kalmıyoruz. Büyükannenin de biz altıncının da gülüşlerimiz donuyor. Genç kadın o kadar yorgun ki. Bebekleri o kadar küçük ve işleri o kadar çok ki! Emziklerin biri düşüyor, gencecik kadın onu toplayıp birinin ağzına tıkıyor. Elindeki bir poşet kayıyor. Oğlan zaten o sırada yere bir parça daha atmış oluyor. Anası onu toplayınca kadar kız emziğini gönderiyor ananın kafasına. Oyun sanıyor bu 'attım topladım'ları. Kanadalı kadın, düşenlerden birini topluyor. Kız bebek, epey kirli pembe montunun yakasını yiyor. Oğlan, kızın saçını çekiyor. Genç anne, 'hıı! yapmayın!' gibi bir şey diyor. Çocukları, pırıltılı Avrupa başkentinin yerlisi büyükannenin taşıdığı bebek gibi, bir söyleneni bir kerede kabul edecek gibi görünmüyorlar. Hep yaptıklarını yapıyorlar. Analarına bir bakıp, bir iki saniye durup sonra yine itişiyorlar. Tram'deyiz. İşitlili Avrupa başkenti de olsa, cennet bahçesi değil ya! Duraklar, inenler binenler! Hepsine yol ver, frenlerde poşetleri, bebek arabasını, oğlanı idare et. Düşenleri, atılanları topla! Genç anne sinirleniyor. Çok hırpalanan kıza da, rahat olmayan oğlana da parmak sallamalar, çimdikler, kol bükmele, yüzlerine vurmalarla durumu gösteriyor. Pat pat vuruyor minik çocuk yüzlerine, kendi genç elleriyle. O genç kadın, benim kızım olacak yaşta. Alsam hepsini, bize götürsem. Bu iki çocuk da torunum olsa. Ankara'nın toplu taşıma araçlarında taşıyıp dursak onları, artık kucağımızda yerde filan. Hangisi denk gelirse. Emeklilik günüm gelse. Emekli olsam, bir araba alsak. Kırmızı. Hâlâ genç kalmış olacak olan anne, çalışsa, kazandığı para ile kendine ruj alsın, yeni tişörtler, ehliyet... Çocuklar, büyüse. Ben yaşlansam. Ölsam. Artık hayat denilen bu döngünün bu örneklerinden muaf olsam.

- Pırıltılı Avrupa başkentinin kraliçesi! Keşke bundan birkaç yüz yıl önce, sağlam gemilerine sımsıkı giymiş kuşanmış askerlerini doldurup göndermeseydin Kara Afrika'ya, Kızıl Deri'ye, Sarı Hind'e, Amerika'nın Güneyi'ne! Pırıltılı Avrupa başkentinin kraliçesi teyze! Kanadalı teyze! Kaldırın kollarınızı! Halay deriz biz bizim oralarda, yan yana dizilelim, halay çekelim birlikte. Bakın burada da yan yana iki

bebek arabası. İçlerinde iki farklı renkte iki bebek. Biri kız bir oğlan. Yerde de bir başka oğlan çocuğu. Daha eşit giyinen ve onlara daha eşit davranılan nesiller doğsun onlardan. Renkler karışsın, rengin tonu bir ölçü olmasın, kaliteler karışıp eşitlensin, tüm bebek arabaları biraz eski biraz kullanılmış olsun, biri pırlıl pırlıl diğeri kaç göçmen bebenin kusmuğuyla dolu olmasın. Biz kırkını geçmişlerin makyajlarının, boncukların, fularlarının renkleri, o kara gözlü kara başörtülü genç kadına da dağılsın. O çok kara. Biz çok renkli. Ama onun kara gözlerinin ışıltısı renkli bizden de çok. Çünkü onun, o kara gözleri çok güzel çok!

Siz hiç rensiz ışık gördünüz mü kraliçenin teyzeleri? Siyah da baksak ya biz de! Siyah onun olduğu kadar bizim de rengimiz olsa ya! Anlasak biraz karanın rengini! Siz hiç siyah gözlerle baktınız mı kraliçe hanımlar!

İniyoruz, Flopark'ta.³ İki bebek arabası da tram'de hâlâ. Flopark, pırlıtlı Avrupa başkentinin çiçekli parklarından biri. Dört yıldızlı kongre otelinin yakınında.(Bkz. Resim 1) Yürüyoruz.

Kara genç kadın, minik yüzleri acıdan ağlayan bebekleri ile gidiyor önümüzden, kentin kendine ait kısmına. Büyük ihtimal, yıldızsız oteller semtine. Birazdan, mavili huzurlu bebekle büyükannesi de incek kuvvetle muhtemel. Onlar, analı çocuklu yalnız kalacaklar birkaç durak daha. Sonra da en yıldızsız durakların sonuncusunda incekler, renklerin tümü karaya çalmışken.

- Kraliçe teyze; sizin renkleriniz neden hep siyahsız?
. Daha çok kitap okuduğumuz için yavrummm!

“Eve dönüyorum!” yazıyorum Türk Hava Yolları'nda dağıtılan uluslararası bulaşıcı hastalık fobisine karşı olan formun, ‘ziyaret edeceğiniz yerin adresini yazınız?’ kısmına. Teslim ediyorum Türk Hava Yolları'nın gülümsemeyi unutmış hosteslerinden birine. “Ziyaret edeceğiniz yerin adresi de yazın!”diyerek formu kafama atıyor gülmeyi unutan hostes hanım. “Ben evime gidiyorum hanfendi, kimseyi ziyarete gitmiyorum. Nereyi yazayım?” diyorum. O da, benden sert ses tonuyla, “o zaman evinizin adresini bir kere daha yazın hanfendi!” diyor. “Ama, evimin adresini zaten tam bir satır üste yazdım. Bir satır alta yeniden yazmamın ne anlamı var?” diyorum. Hostes hanım, “hanfendi, bizden böyle istiyorlar. Ben ne yapabilirim? Gidip onlara söyleyin.” diyor. Biri kazanacak, belli ki bu ben olmayacağım. Sertleşip çektiğimiz kâğıdı, ben yeniden alıyorum ve ‘ev adresiniz’ satırına yazdığım ev adresimi, ‘ziyaret edeceğiniz adres’ satırına yeniden yazıyorum.

Yanımda, o arımda bıraktığım pırlıtlı Avrupa başkentinden bir “bey ile bayan”⁴, hiç durmadan kitap okuyorlar. Uçağa binip oturdularından bu yana, sayfaları deviriyorlar. Ben, okuyup yazdığım şeyleri ara sıra kapatıyorum, uyukluyorum. Bunların ikisi, adam başı yarım şişe kırmızı şarap eşliğinde okuyorlar da okuyorlar. Afiyet olsun, misafirimizdirler. Başımızın üstünde yerleri var diyorum içimden. Ama uykuları da gelmiyor. Yalnızca, onları koridor boyunca rahatsız eden bir Türk teyze var. Bu teyze, bir elinde boş birkaç pet bardak, diğerinde herkese iyi gelen bir avuç fındık poşetine doldurulmuş çeşitli çöp zerzevatı, bunlarla koridorda tıkanmış kalmış. Gülmeyi unutmuş uçak içi yiyecek arabalı hostes hanımlar grubu, öldür Allah almıyorlar teyzenin elinden çöplerini. Teyze de onları atmadan gidip yerine oturmuyor. Benim komşuların tepelerinde dikiliyor. Yabancı milletten komşularımdan özür dileyen hostes hanım, bizim teyzeyi azarlıyor; “otur teyze yerine, alamam şimdi çöplerini, servis yapıyorum bak!”. Oysa ki, alabilir. Yemek arabasında çöp yeri zaten var ki! Ama hostes hanıma bir fikir daha verirsem, çöpleri benim kafama dökebilir. Susuyorum. Böylece, kağıda adresini dolduramayan ben ve çöpü atamayan teyze, gülmeyi unutan hostes hanımın gözünde zekâ yönünden bir pırlıtlı çakmıyoruz. Ama gülmeyi unutan hostes hanım, komşum olan pırlıtlı Avrupa başkentinin yerlisi hanıma, içindeki tüm pırlıtlı nezaketlerle davranmayı sürdürüyor. Zihnimde Kraliçe teyzeme italik düşünüyorum ister istemez... Renkler bahane, asıl dert okur-yazarlıkla okumaz-yazmazlıkta mı?... Bir bilsem!...

- Kraliçe teyze; tüm kadınlar niye sizi daha çok seviyorlar?
. Biz kitap okuyoruz da o yüzden kara kız!

Kongrede tanıştığım genç bir Türk “hanım”⁵ var. Feminist olduğumu duyunca; “hiç gelemem ben hiçbir izm’e” diyor. “Hiçbir zaman hiçbir izm’e bağlı olmadım.” Feminizmin, doğa, bitkiler, hayvanlar ve tüm cinsler için daha iyi bir dünya tahayyül ettiğini mırıldanıyorum. Ama genç Türk hanım, feministler ve feminizm

hakkındaki kendi olumsuz kanıtlarını sıralıyor. ‘Sen kendin mi feminist oldun?’ diyor. ‘Evet!’ diyorum. O, kendinden o kadar emin ki. Başka da karşılık veremiyorum ona. Dönüş yolunda yeniden o Türk hanımın kesin yargılarını hatırlıyorum.

•Kraliçe teyze, siz iki kadın nasıl anlaşırırsınız?

. Biz iki yüz yıl kadar önce kadın hakları mücadelesi vermek için el ele tutuştuk ya kara kız! Sen hiç kitap okumaz mısın? Senin İngilizcen yok mu?

Kongre otelinden çok şık bir araba ve beyaz ütülü keten takımlar içinde, çok iyi İngilizce konuşan, parfüm kokan, ellili yaşlarında, uzun boylu bir şöför tarafından alınıyoruz. Ben, can ciğer dost olduğum Finli arkadaşım Matti ve Hintli dostum Ravi ile birlikteyim. Matti de benim gibi, kısmi vejeteryan, çevreci ve kentleri irdelemeye takıntılı. Ravi de benim gibi, dünyadaki yoksulluğun uluslararası emperyalist tarihsel köklerine takılı. Yol boyu, çok iyi İngilizce konuşan şöför ve iki yeni dostumla birlikte; kent, çevre, birey, gelir düzeyi, yerel yönetim, devlet ve sanat politikaları gibi olguları irdeliyoruz sabahın oldukça erkeninde. Şöför dostumuzdan pırıltılı Avrupa başkentinin birçok haberlerini almış durumdayız. Kentin trafik kontrol mekanizmalarından toplu enerji tasarrufu yöntemlerine dek, kalbimizi ağrıtan bilgiler... Ravi ile pırıltılı Avrupa başkentinden dünya-kürenin inci gerdanlıklı sultanı İstanbul’a da birlikte uçacağız. Epey sohbet saatimiz var. Şöför dostumuzdan aldığımız bilgiler, ne benim ne de Hintli Ravi’nin pırıltısız ve Avrupasız başkentlerimiz için geçerli değil. “Kongreyi Hindistan’da yapalım dedim. *Poverty* görmek istemiyoruz dediler!” diyor sevgili dostum Ravi. *Poverty*, İngilizce’de Yoksulluk!

- Kraliçe teyze! Torunlarınız neden sizin beş yüz yıl kadar önce yoksul bıraktığımız halkların şimdi daha da artan yoksulluklarını görmek istemiyor?
- . Yoksulluk görmek istemiyorlar işte cici kız, hem İngilizce’yi kolejde öğrenmemiş kız!
- Ama sizin kıtanızın pırıltılı başkentlerinde de yoksulluk var Kraliçe teyze!
- . Yalnızca kitap okumayanlar yoksul olurlar cici kız!

Ravi diyor ki, “siz kendi kraliçelerinize sorun *poverty*’nin nedenini, diye yanıt veremedim elbette. Kongre böylece benim yoksulları olan ülkemde yapılamadı.”

Ravi ile uçakta birbirimizi kaybediyoruz artık, ikimiz de kendi her yeri eşitsiz pırıldayan ya da pırıltısız ülkelerimizin yoksulluğunu göreceğimizin ilk sezgisiyle. Uçağa biniş kuyruğu bu sezgilerimizin açık delilleri ile yüklü. Biniyoruz. Vakit geliyor, yol bitiyor. İstanbul’da uçaktan inmeye çalışıyorum. Bir başka uçağı daha yakalayacağım. Ama işçi kardeşlerimizin izin ayında milli uçağımız, uluslararası uçuştan inip yurt içindeki bir başka uçuşu yakalamaya çalışan bir memleket hasretiyle dolu. Nasıl sıcak! Nasıl kalabalık! Nasıl çok küçük çocuk. Bir anne, üç çocuk! Tıpkı söylendiği gibi! En az üç çocuk! Önümde bir anne, bir yetişkin kızı ve başka çocukları ile onlarca naylon torbası ve küçük el çantası durmaktalar. Kımıldamıyorlar. Çek çekleri de ayaklarının altında. Duruyorlar. Uçağın koridorunda. Önleri boşalınca geçeceklermiş. Bir yere mi yetişiyormuşuz? Paşaya kelle mi taşıyormuşuz?

- Küçük çantalı çok parçalı teyze, millet olarak paşaya kelle taşımadığımız için eller aya biz yaya!
- . Aaaaa! Üstüme iyilik sağlık! Ben paşaya kelle melle taşıyamam bu saatten sonra.
- Ama küçük çantalı çok parçalı teyze, bir paşaya kelle taşıyanlara bak bir de bize! Bak onlar uçakta kitap okuyup şarap içiyorlar, biz daha gideceğimiz yerin adresini yazamayıp elimizdeki gofretin çöpünü atamıyoruz ya!
- . Dedik ya, laftan anlamaz mısın sen? Önümüz boşalınca geçeceğiz diye. Memlekete geldiğimize hemen pişman etmeyin insanı.

Kurban olduğum memleketime geldiğimin azarları! Evinin adresini bir daha yaz, Türk teyze isen elinde çöplerle bekle, pırıltılı Avrupa başkentinden isen yarım şişe daha kırmızı şarap iç, paşaya kelle götürme, bekle, önün boşalırsa geç!

- Evimin adresini bir kere daha yazacağıma iki satır daha bir şey okusam gülmeyi unutmmuş hostes teyze! Önümüzdeki torbayı, çantayı çeksek de paşaya kelleyi yetiştirsek kurala uyan üç çocuklu teyze! Bizim de ülkemizin başkenti pırlıtlı bir kent olsa kraliçe teyze!

(Resim 1)⁶

IATC Kolokyum'u, **Holland Festival 2009**⁷ (*Hollanda Festivali*) ile de aynı tarihlere denk getirilerek gerçekleştirildi. Kolokyum katılımcıları, Festival kapsamında, Güney Afrikalı beyaz yönetmen Brett Bailey'nin *Third World Bunfight* bağlantısı ile kusursuz İngilizce konuşan beyaz Avrupalı düzgün fizikli sakın profesyonel oyuncularına kavgacı kambur tek tük İngilizce kelimeleri şiveyle söyleyen kara Afrikalı amatör oyuncularını katarak postmodernleştirdiği(!) **Orfeus** adlı performansını (Bkz. Resim 2); Güney Vietnam'lı dansçı/koreograf Ea Sola'nın *Compagnie Ea Sola* bağlantısı ile Güney Asya'da 20.yüzyıl boyunca süren büyük savaşların bugünün genç ve yitik kuşağı üstünde yarattığı değertanımsızlığı dansa döktüğü titiz **The White Body** (*Beyaz Beden*) adlı modern dans temsilini; Hollandalı yönetmen Ivo van Hove'un *Toneelgroep Amsterdam* bağlantısı ile **Antonioni Project** (*Antonioni Projesi*) adlı sine/tyatro performansını ve Alman yönetmen Johan Simon'ın *Münchner Kammerspiele* bağlantısı ile son derece cinsiyetçi ve sıradan bir sahneleme ile aile dramı yaratmaya çalıştığı **Hiob/Job The Story of a Simple Man** (*Meslek Sade Bir Adamın Öyküsü*) adlı oyununu izleme fırsatı buldular.

(Resim 2)⁸

Kolokyum, kentin mutena bir semtindeki şık bir otelde kayıt masası buluşması ile başladı. Aynı gün, yüzyıllar önce dünyanın geri kalanına hükmetmeye karar vermiş ve bu gücü eline geçirmiş diğer önemli Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, göz dolduran bir şıklık ve tarih koruma bilinci ile donanmış bir belediye başkanlığı binasında; çok şık bir açılış toplantısına iştirak edildi. Akşam üstü şık bir mevsim atmosferinde, Avrupa'nın gözde başkentlerinden biri olan başkentin bu evsahibeliği, dünyanın bir çok yerinde yüzyıllardır yürütülen egemenlik tutumunu hatırlatmaktaydı ve bu tutum tüm binaya, servise ve konuklardan beklentilerine sinmiş idi. Organizasyonun liderleri, konuklara özene son derece sadık kalarak, teşekkür konuşmalarını yaptılar ve "Tiyatro ve Şiddet" konulu önceki Kolokyum'un bildiri kitabını bizlere armağan ettiler.

Kolokyum, dünyanın gerçekten de dört bucağından insanların kendi tiyatro sanatlarının icrası ve eleştirisi üzerine dert edindikleri bildirileri ile devam etti. Bu dertler; Amerika Birleşik Devletleri'nden katılan dostumuz için, Hispanik tiyatro kültürü ve New York kenti gibi bir başlık altında toplanırken, Yeni Zelanda'lı dostumuz için ise neredeyse bütünüyle teatral yapım bütçesi etrafında örülüyordu. Doğu blokundan gelen eleştirmen ve tiyatro pratikçileri için ise, bir tür Post-Komünizm sendromu, tiyatro sanatının kendi güncel sorunsalının önüne

geçmiş gibi görünmekte idi. Yukarıda da incitilmiş olduğundan söz edilen Hintli katılımcı için ise tiyatrolarının ünlü İngiliz tiyatro yazarı Shakespeare'in **Kral Lear** adlı tragedyasında, bir yaşlı kralın, 'vakittir, artık ülkemi kızlarım arasında paylaşırayım' demesiyle patlak veren toprak hırsının dönüştüğü tragedyayı bile, nasıl mutlu bir sonla bitirebildiği gündemdeydi. Ben, Batılılaşma tahayyülümüzün bir görünümü olan bugünkü tiyatro yapma pratiğimiz ile eskimize terk ettiğimiz tiyatro geleneklerimizden söz ettim. Bin bir kültürün çapraştığı topraklarımızın, global-küre için bir kendini bilme zemini olabileceğine dair umudumu, Kolokyum'un, umutlu olan az sayıdaki katılımcılarından biri olarak tartışma ortamına taşıdım.

Kolokyum boyunca, kendi kendine yetememenin getirdiği göçerliğin kısa ve uzun vadedeki sonuçlarıyla bakmıştım etrafıma. Kraliçe teyzenin gemilerinin yarattığı uzun vadeli sonuçlarla...

Tramlerdeki bebek arabaları, uçaklardaki ev adresi yazıları, herkese iyi gelen bir avuç fındığın çöp poşetleri, kitap okumayla şarap yudumlamanın niteliği, tümünden *izmlerden uzak durmaklığın* gerekliliği, *poverty* görmek istenmeyişi, İngilizce'yi kolejde öğrenmeyen kızlarla kraliçelerin cevaplaşamamaları hep, bu uzun vadeli sonuçlarla etrafıma baktığımda gördüklerimdi...

II -

Oslo-Porsgrunn/Norveç Deneyimi: Dünyadaki En Güçlü Feminist Tiyatro Ağının Temel Üyelerini Barındıran bir Tiyatro Festivali'nin – PIT'in – Cinsiyetçilik Sorunsalını Gündemine Almama Hali

*Baloya Gitme Nora ,Otur 'Bir Bebek Evi'nde
Kayınbaban Ibsen'in Dizinin Dibinde!!!*

Nora, Bir Bebek Evi (*A Doll House*)'un ve modern tiyatronun kurucu "baba"larından Henrik Ibsen'in doğup büyüdüğü, dünyanın en sağlam dramatik gerçekçi tiyatro metinlerini yazdığı; Oslo kent merkezi ile Skien'in yeşile boğulmuş kırsalı arasında, sayısız Ibsen müzesi, tiyatrosu, çalışma evi, çiftliğinin ziyaret edilebildiği bir *Ibsenmania İmparatorluğu* içinde; istikrarlı bir öncülük sergileyen PIT Porsgrunn Uluslararası Tiyatro Festivali, ardında sahnede her zaman kadının aleyhine olan cinsiyetçi görünümüleri bırakarak bitti. Nora'nın Norveç'ine bu yakışırdı. **Bir Bebek Evi**'nin Nora'sı, koca dayığı görmemiş, çocuklarına bakılan güvenli bir evlilik hayatında, "boğuluyorum" diye tutturup, sıcak yuvasını terk etmek için sokak kapısına dikilen bir genç eş/annedir. Kocası, o kadar olanak sağladığı yuvasını terk edip gitmekte olan karısına yine de şiddet uygulamaz(!), "çık o kapıdan bakalım" der, "çık da gör dışarıyı kendi gözünle". Neredeyse yüz yıldır dünya tiyatrosuna, neredeyse Antik Yunan'a gelin giden *Medea*'dan sonra "ilk feminist" tiyatro oyunu olarak geçen Ibsen'in **Nora Bir Bebek Evi** oyunu, kendinden başka feminist tiyatroculara yapılacak çok bir şey bırakmamıştır. "*Balo dışarıda Nora, gitme, otur evinde kayınbaban Ibsen'in evinde, kocanın dizinin dibinde, bebelerine bak, büyüsünler altı ay gece altı ay gündüz Norveç'in fiyordlarında. Beyaz balığın ak eti gibi tertemiz olsun hayatları*" demekten başka çaremiz kalmamıştır. Çünkü Ibsen, son noktayı koymuştur; "*bir şey demiyoruz hanımlar! Çıkin evden dışarı! Ama bakın bakalım dışarıda evin lüksü var mı?*" İşte PIT, Norveç'in elverişli mekanlarına sırtını dayamış, sergilediği oyunlarda Antik Yunan'dan bu yana geçen iki bin beş yüz yılda bir gelişim göstermeyip nesneleşmiş kadın karakterlerin, kadın bedeninin sunumunun, cinselliğin dişilik üstünden üretiminin, kadının dır dırdan başka bir şey olmadığına tepe tepe kullanıldığı bir sahneleme biçimi yaratmış bundan da çekinmemiş bir festival olarak tiyatro belgeliğindeki yerini aldı. Evet, tiyatronun tarihini – henüz Avrupa'nın Doğusundaki bizler tiyatronun Doğusu için yeterli kaynak araştırması yapıp bunları uluslararası yayınlarla paradigmaya kabul ettiremediğimize göre – Batıdaki iki bin beş yüz yıl önce kurulmuş olduğu haliyle hareket noktası olarak alırsak; PIT, sağlam bir teatrallik, seyirciyi kavrama, her yerde oyun oynayabilme ve insana ait olanı sahneye sanat boyutuyla çıkarıp tanrısallaştırma gibi temel tiyatro nosyonlarını başarıyla yerine getirmiş bir festival oldu. Ama aynı zamanda PIT, cinsiyet körü bir festival olarak, başarısını tartışmaya yöneltmiş bir organizasyon bağlamında tamamlandı.

PIT, Porsgrunn gibi, Ibsen'in doğup yaşadığı ve Nora'yı yazdığı çiftliğin müzeye dönüştüğü Skien Komünü'ne çok yakın olan, içinden geçen nehirleri, dünyaca ünlü porselen fabrikasını, gemi tamir tersanesini, tarım-hayvancılıktan dans ve tiyatro sanatına dek her türlü yaşamsal ve kültürel etkinliği modernliğinin içine sindirmiş bir kentin çok ünlü ve köklü bir festivalidir. PIT, Porsgrunn'un bir sanayi kenti oluşuyla, sanayi devrimini yaşamış ve dolayısıyla şu içine girmek için kan terler dökülen Avrupalılığı özümseyip iki bin beş yüz

yıllık Batı uygarlığının hakikaten uygar kentliliğine ulaşmış, bunu koruma konusunda da zamana direnebilecek denli tedbirlerini almış bir kent festivali.

PIT'in evsahibi, *Grenland Friteater* gibi çok girişimci, dünyanın dört bir yanından resmi ve özel sektör destekleri alan bir yerel ve aynı zamanda uluslararası bir tiyatro. 2010 PIT'inde, ne yazık ki çok tüketilmiş bir kadın seksapelitesi üstüne kurulu evsahibi *Grenland Friteater*'in **Brata** müzikali, ama buna karşın tiyatronun dünyanı dört bucağında oyunculuk ve yönetmenlik yapan duayeni Geddy Aniksdal'ın tiyatro kariyerini anlattığı tek kişilik çok sağlam oyunu **Mitt Liv Som Mann**'ı, bir uluslararası festivalde olması gereken en önemli olgulardan biri olan **Lille Viking** adlı yerel kahramanlara ve olaylara dayalı çocuk kukla oyunu, yine Norveç'ten *Sagliocco Ensemble*'in çok titiz bir oyunculuk anlayışına dayalı **Messing With Moussorgskij**'i, gerçekten takdir edilesi hünerlerin sergilendiği İsveç'li *Circus Cirkör*'ün **Wear It Like A Crown**'u, Norveç'li *Halogaland Teater*'in **Chet Baker Spiller Ikke Her** müzikli temsili, Portekizli *Companhia do Chapito*'nun Shakespeare **The Tempest**'i, bir İsveç kuruluşu olan ama hayatını Afrika kıtasında geçiren *Teater Albatros: Afrikatrilogien*'in gerçekten de sanatın düşündürücü boyutunu estetikle birleştirdiği **Bortom Havet**'i, **Mary Kingsley**'i ve **Kongo**'su, *Bash Street Theatre*'in **Cliffhanger**'ı, dünyaca ünlü tiyatro antropolojisi laboratuvarı *Odin Teatret*'in efsanevi oyuncusu Else Marie Laukvik'in kırk yıllık oyunculuk kariyerinden oyunlaştırdığı **Mine Scenebarn**'ı yer aldı. Bunun yanı sıra seyirci, tüm Porsgrunn'e yayılmış olan çocuklar için sabah açık hava tiyatrosu kuşaklarını, gece hüner gösterilerini, kentin tarihi yapılarına rol veren canlandırmaları izleme fırsatını buldu. Bunlara ek olarak PIT'i ilginç kılan bir başka postmodern uygulama, *Scene Bluss* adı altında her türlü deneysel sanata ve sanatçıya tanınan fırsattı. *Scene Bluss*'da, sanatçılar deneysel performanslarını izleyiciyle paylaşıp onlarla eleştirel tartışmalara girebildiler. Bu yazıda sözü edilen öğrenci grubu, bu yaratıcı zeminde, üstünde üç yıldır çalışılan Doğu-Batı sentezi temalı dans-drama atölyelerini izleyiciyle birlikte tartışarak paylaştılar (Bkz.Resim 3).⁹

(Resim 3)¹⁰

PIT'da yer alan ve yukarıda sayılan sanatsal açıdan nitelikli ama cinsiyetçi tutumlar sergileyebilen temsillerin içinde bu yazıyı en çok ilgilendiren, iki deneyimli kadın oyuncunun solo performanslarıydı. Hem *Geddy Aniksdal*'ın hem de *Else Marie Laukvik*'in bir kadın oyuncu olarak tiyatro sahnesinde harcadıkları ömrün yine bir teatral anlatımla performansa dönüştürülmesi, tiyatrodaki feminizmin altını çizdiği birçok cinsiyetçi örüntünün gün yüzüne çıkması için çok önemli bir alan açan bir seçim idi. İki deneyimli kadın oyuncu da, Nordik ülkelerde hayatlarının otuz yılını verdikleri tiyatro mücadelesi içinde, *Magdalenaproject*¹¹ gibi dünyanın belki de en güçlü kadın tiyatrocular ağının kurucu üyesi ve onur üyesi olmalarına rağmen, tiyatrodaki yaşadıkları zorlukları kendi oyunculuk dilleri ile sahneye aktardılar ve böylece gelecekte feminist tiyatro araştırmacıları tarafından dikkatle incelenebilecek bir görsel belge sağladılar. (Bkz. Resim 4)

(Resim 4)¹²

PIT'in Ardında Kalan Sorgulamalar

* **Devlet tarafından resmi gönderildiğimiz bir organizasyon için gereken protokolün biraz daha hafifletilmesi mümkün müdür?** Yurtdışına bir grup öğrenci ile çıkacağımıza karar verdiğimiz andan itibaren, bir akademisyen olarak bizi bekleyen sürece göz atalım. Gideceğimiz ülkeden resmi davet yazısını gelmesi, kendi kurumumuza başvurumuz, oradan olayın üst amirimize intikali, vize için büyükelçilikler, pasaport için emniyet kurumu yazışmaları, yol harcırahları için avans işlemleri, bu işlemlerin gecikmesi sonucu uçak bileti rezervasyonlarındaki aksamaları önlemek amaçlı binlerce Euroluk biletleri kendi cebimizden almak, turne dönüşü devletimizden o avansı kapatmak için bazen aylarca beklemek, havaalanı çıkış pulu parası, dönüş raporlarının iki dilde yazılması, turne sırasında öğrencilerin kendi yaşantıları üzerine durup düşünmelerini sağlamak, Türk çocuklarını gidilen ülkelerdeki müzelerin de aynen alış-veriş dükkanları gibi gezilebilir yerler olduğuna ikna etmek ve alış-veriş çılgını Türklüğün Avrupa'yı bu anlamda keşfiyle yetinmek!

* **Asil dünya vatandaşları bir gümrükten nasıl geçer, diğer ülkelerin kadın vatandaşlarını gümrüklerde ne bekler?...** Oslo Havaalanı'nda, diğer ülkeler pasaport kuyruğunda iki Müslüman kadın. Oslo'ya girecekler. Biri, ben, onuncu kere girmeye çalışıyorum, üstümde tişört, blue-jean, elimde üst dereden devlet memuru olmanın yeşil pasaportu. Öbürü hiç okuru yazarı olmayan simsiyahlı bir kadın, dövmele ellerinde bir Arap ülkesi pasaportu. Öylece tutup duruyor pasaportunu ve bir A4 karton kağıdını. Bu pasaportuna ek olarak tutulan A4 karton, uçakta dağıtılan, THY'nin Oslo'ya bilmem kaçınıcı yıl seferi yüzü suyu hürmetine verilen *şu sayılı yolcumuz olduk* şirinlik ve taltif sertifikası. Ona da sıkı sıkı sarılmış simsiyahlı kadın, kendisine verilen her kâğıdın değeri büyük. Okuma yazması var mı? Olsa, uçakta verilen yolcu teşekkürü kâğıdının da gümrük girişinde işe yarayabileceğini düşünür mü? Ona dünyanın sonsuz bucaklarında geçerli İngiliz dilinde sorular soruyorlar, nereye kime gidiyorsun, gibi. Tek kelime İngilizce yanıt vermiyor. İngilizce mi bilmiyor, yoksa tüm dünyada emperyalizmin ezdiği her kardeşi için direnip onlarla İngiliz dilinde muhatap olmuyor ve onları kendi dillerinde yanıtız mı bırakıyor? Çok güzel bir duruşu var. Yaşlı, gururlu, bedeni dik, sırtı uzun. Babannem gibi eli, alını yosun yeşili dövmele.¹³ Zaten sadece oralarını görebiliyoruz kapkara çarşafından arta kalan bedeninden. Kaç gelini var, kaç torunu? Duvak açımı günü şenlikli geçmiş midir? Düğününün ve ilk bebeğinin altınlarını, kocasıgil satıp neye harcamıştır? Simsiyahlı kadın hakkını arayabilmiş midir? Annem? Annem de arayamamış altınlarını. Annemin altınlarıyla kışlık odun almışlar, gelin de bebek de üşümesin, gelen giden “anam, evleri soğuktu” demesin diye (Bkz. Resim 5).¹⁴ Annem de simsiyahlı kadın da, yazılı/basılı eserler bırakmadılar. Annemin çeyiz sandığının kenarında şeker kağıtlarına yazılı karalamalar var, babannem Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan Osmanlı harflerini okur yazardı ama o alfabe de artık kullanılmaz oldu. Babannem, Cumhuriyetin yazı alfabesini hiç öğrenemedi, hiç okur yazar olamadı. Simsiyahlı kadına gelince! Simsiyahlı kadının ise okur yazarlığı şüpheli. Ama o kadar dimdik ayakta ki. Kadın tarihinin taşıyıcısı güçlü bir bedeni olduğu kesin. Güçsüzlüğünden güç alan bir yapayalnız kadın Oslo gümrük memurunun tam karşısında, onun için renk ve şekil demek olan harflerden oluşan, ne dediğini hiç anlamadığı kırmızı bandın berisinde. Yazı, dünyaca meşhur iki dilde, “geçmeyiniz” yazıyor. Okuyabilen için anlamlı o “geçmeyiniz” yazısı. Simsiyah torsolu kadın, en az bu yazının harfleri kadar güzel şekillerle, bebeklerine don işlemiştir. Harflerin kamusu, nakışların motiflerinden niye daha kütüphanesel olsun ki!

- Siz simsiyahlı kadının nakış dilini okuyup yazabiliyor musunuz kraliçe hazretleri? O sizi kendi nakış cumhuriyetine hangi renk pasaportla vizesiz almayı kabul ediyor? Denediniz mi hiç girmeyi? O sizi hangi renk bantların önünde hiç bilmediğiniz bir dilde tutacak? Bunun hesap ettiniz mi?

(Resim 5)

Sıramı o simsiyahlı kadına veriyorum, benden önce gümrüğe girebilsin diye. Onu bekliyoruz, çok bekliyoruz. Telefonlar ediyorlar pasaport numarasından bir yerlere Avrupalı evsahibi yetkili dostlarımız. Bekliyoruz bilgilenmelerini, simsiyahlı kadının Norveç'e kabulünü. Havasız bir gümrük salonu. Çok insanın beklemesine göre tasarlanmamış. Gümrük dediğin yer bu memlekette, neşeli ve Allahın emri bir uluslararası dili bülbül gibi konuşup anlaşabilen insanlar için yapılmış bir şık ahşap ev salonu gibi. Malzemesi yerel Norveç ormanlarından, çevreci, huzurlu ve dingin. Ama Avrupa Birliği ve ABD vatandaşı olmayan diğer ülke vatandaşlarının pasaport kontrol sorunları uzayınca o şık salonun oksijen seviyesi düşüyor. Simsiyahlı kadını beklerken, sıcaklıyoruz. Şiddetin en çok boyutlularından olduğunu düşündüğüm, kadın bedeninin kapatılması ilkesi gereği, sadece gözlerini, ellerini ve alnını açıkta bırakan simsiyah çarşafı içindeki kadının benden daha çok sıcaklayıp sıcaklamadığını bilmiyorum. "Kadınlığın Sınırlandırılması" başlığına, Eva Lundgren'in **Şiddetin Normalleştirilme Süreci**'nden doğru bakabilirim. Ve "olan" kadın bedeninin saçının, memesinin, dizkapağının, dirseğinin bol hatlarla görünmezleştirilmesi hususunda, "olması gereken" eril ilkeleri yazılı/basılı referanslara sıralayabilirim.¹⁵ Ama havasız bir yerde, ağzının dahi kapalı olduğu ve tüm bedenini örten simsiyah giysilerin o kadını sıcaklatıp sıcaklatmadığına bakabileceğim bir yazılı satır var mı, bilmiyorum. Ancak, hafızamda bir referansım var; 21 Temmuz 2008 seçimlerinden sonra Ankara'da Keçiören-Kızılay hattında yaz sığağında üstümde sadece bir penye bluzla bindiğim ve sıcakladığımı belli ettiğim büyükşehir belediyesi özel halk otobüsünde yanımda oturan tesettürlü kadın, "kapanalım, kapanalım, siz böyle çıplak terliyorsunuz, biz örtülüler terlemiyoruz, vücudumuz hava alıyor, siz öyle daha çok terliyorsunuz, terinizi emen bir şey yok" diyordu.¹⁶ Ben bir feministim. Tüm dünya kadınlarının kızkardeşliği üzerine devrimci yemine inananlardanım. "Olur mu abla, kırk derece bozkır Ankara'sında penye bluz mu iyi, sıkı sıkı kapalı saç-baş, yerlere kadar uzun manto mu, Allah bilir içinde de vardır daha katlar!" mı deseydim? Yapamam ki! Ben bana "şöyle giyinirsen bu olursun" diyenlere nasıl inanmıyorsam, o da bana neden inansın ki! Şimdi dönüp simsiyahlı, ağzına kadar peçeli kadının, elinde ve alındaki çok güzel yeşil dövmelerden hava aldığını düşünsem, onun benim kadar bunalmadığına inansam, neden bekliyoruz kardeşim, havasız bu salon demesem. Hiç dert etmiyorum havasız salonu, o beni binlerce yıldır bekliyor, simsiyahlı okulsuz kadın. Ben harfleri okumayı öğretilmişim, ben zaman kazandırılmışım. Onun hakkı bu sıra. Dizildiğimiz Avrupa'ya giriş sıraları. Onunla bu yazıyı yazan ve okuyan kadınların en azından bir kısmının doğrudan ilişkisi var, Müslüman olmak gibi. Yazıyı yazan kadının okula gitmesi, okumayı öğrenebilmesi, İngilizce konuşabilmesi, bu yazıyı okuyanların çok daha iyi okuma yazma düzeylerinde oluşu ama havaalanında elinde pasaportu öylece bekleyen siyahlı kadının ise tek kelime konuşamaması. İki İslam yok ki. Bir tane var. Okula gidiliyorsa her Müslüman kız gider, gidilmiyorsa hiçbiri gitmez. Ama biri gidebiliyorsa diğeri de gidebilmeli değil mi? Daha girişinde bu kadar soru sorduğum, onca tanıdığım Oslo bana yanıt verebilecek mi? Kitaplara sorsam, mesela Oslo Barış Müzesi'nden aldığım Vanessa Baird'in, cinsel dönüşüme kafa yorduğu kitabına. Bir yere varabilirim belki. Koyu renklerimizle, açık tenli Avrupa başkentine girmeye çalışırkenki kuyrukta, sıramı verdiğim simsiyahlar içindeki kadınla aramda hissettiğim şeyler var ama yine de paradigmamızın içindeki literatüre her bir adımda dönüp danışmalıyım. Baird'e sormakta büyük fayda olabilir. "Family order", aile düzeni, adlı alt başlığında Vanessa Baird, "bunu neden yaparlar?" diye sorar; "devletler, neden cinsellikle bu kadar çok ilgilenirler? Bu sadece politikanın günahkeçisi olma hali mi yoksa

daha derinde yatan bir anlam var mı?”, diye devam eder.¹⁷ Günahkeçileri! Sarı-kara-kahverengi Asya'nın, kara Afrika'nın, kahve kızılı Güney Amerika'nın her neresinden gelirsek gelelim, Avrupa Birliği ya da ABD vatandaşı olmadığımız için kapısında üst üste yığıldığımız günahkeçilerine mahsus sıralar! Nerden baksan Babil Kulesi'nden bu yana en az bir beş bin yıldır keçi gibi inat edip gül gibi hayatlarımızı dolu dizgin soldurduğumuza göre evet bir keçiliğimiz olmalı. Günahımız da zaten tescilli olmalı. Yoksa neden hemen yanımızdaki gümrük bankosundan pırl pırl tenli dünyalı kardeşlerimiz geçip gitsinler, biz karanın koyusunda üst üste dikili durup hiç ilerlemediğini bildiğimiz bir sırada adım atmaya çalışalım ki yine birbirimizi iterek her zaman olduğu gibi! Bu günaha direnecek bir keçi lazım, biz varız, iki Müslüman kadın. Devletimiz ne giymemize ortam sağlayacak bir vatandaşlık yarattıysa artık her birimize, işte o giyim sınırlarıyla buradayız, Avrupa'nın en sonunun en mamur başkentlerinden birinin yeşiline mavisine turuncusuna ulaşmaya çalışıyoruz. Kara çarşaf, cinselliği ve günahı kapatmaya çalışıyor herhalde.. Koyulu kadınlar günahın keçileri... Zaman bizim önümüzden giderek kurulan bir şey, bizim gibilerin zaman kaybı henüz kayıtlara geçmiş bir sorun değil. Bekleriz, vizemizi, pasaportlarımızı, mühürlerimizi, pullarımızın kurumasını, yeni vize onaylarını ve renklerimizden açılmadan koyulaşmasını. Biz hep bekleyebiliriz. Lorca'nın Don Kristobita ile Dona Rosita'nın Acıklı Güldürüsü adlı trajikomik oyununda *Saatin İçindeki Kız'a* söylediği gibi; “*biz bekleyebiliriz efendim sizi zamanın sonuna dek!*” (Lorca, 1982)

* Uluslararası kadın örgütlülüğüne çok emek vermiş feminist tiyatrocü kadınlar, normal(!) tiyatro organizasyonlarına feminist örgütlenme emeklerini neden taşıyamazlar? İyice gelişmiş Batılı demokrasilerde, sanat organizasyonlarında artık cinsiyetçilik karşıtı mücadele vermenin zamanı gelmemiş midir? Yoksa, bu konu, Avrupalı kadın sanatçı için bile henüz çok zor mu? Öyle görünüyor ne yazık ki! Ama tiyatronun kuruluşundan bu yana iki bin beş yüz yıldır, kadınlara karşı uygulanan her türlü cinsiyetçi metin ve oyunculuk anlayışı bu denli önemli uluslararası buluşmaların gündeminde bir madde olarak bile yer almıyor henüz. Sanki tiyatro, Antik Yunan'daki kuruluşunda olduğu gibi, cinsiyet körü bir gafleti, tiyatro zaten insanın sanatıdır, afyonuyla birlikte sonsuza dek taşıyacaktıymış gibi ağır bir yılgınlık içinde. Dünyanın hangi ülkesinin tiyatrosunu alırsanız alın, üç beş canı tez çilekeş feminist tiyatronun dışında da, tiyatro sanatında kadına, oyuncu, yazar, karakter, yönetmen ya da teknisyen olarak uygulanan bariyerler, kimse için dert değil. Ve 25 yılı aşkın tarihiyle feminist tiyatro hareketinin en öncü temsilcileri bile, “normal” tiyatro organizasyonlarında, “normal” davranmak zorundalar. 1970'lerin 1980'lere taşıdığı feminist tiyatro hareketi, bugün kadın tiyatrocunun çok daha güçlü konuma gelmiş olmasına rağmen, tiyatronun marjinal kanadının gündeminden çoktan düşmüş gibi. Tam umutla yarına bakan bir dönüşümcü, devrimci ve muhalif hareket olan kadın hareketi için, umut zedeleyici bir güç yitimi bu durum. Çünkü tiyatro, hâlâ sinemaya ve internete rağmen yaşayan bir sanat. Ve de toplumsal dönüşümünde hâlâ etkili olabilecek gücü var. Ama bunu kadın hareketine taşımak için güç kaybindan başka bir gerçeklik çok mümkün görünmüyor 2000'ler hızla ilerlerken.

* Feminist tiyatro yapanların birbiri ile olan farklı feminizmler anlaşmazlığı nasıl çözülecek? Feminist tiyatro, feminist hareketin içinden doğan bir dönüşüm hareketi. Feminizmin kendisi çok parçalı olduğuna göre, feminist tiyatro anlayışında da farklılıkların olması kaçınılmaz. Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi hususunda eğitim anlayışından ailenin kuruluşuna, tanrı-kul ilişkisinden sadakat/aldatma gibi kavramlara ve eş/anne gibi olgulara birbirinin tam ters köşelerinden bakan, bir hakemin de çıkıp, bu doğru bu eğri deyip çözemeyeceği çelişkilerin ortada kol gezdiği durumlar, feminist tiyatro üretiyorum derken nasıl birbirine uyumlandırılacak?

* Profesyonel-amatör sanatçılık meselesi ne olacak? PIT'a katılıp başarıyla temsil verdikten sonra bile, profesyonelliğin tiyatro okulundan diplomalı olmak ve tiyatrodan para kazanmak olarak algılandığı Türkiye gibi bir ülkede, diplomalılardan daha yetenekli ama para kazanma derdi hiç olmayan tiyatro insanlarının ürettiği feminist tiyatro, ana akım profesyonel tiyatro devlerine nasıl kabul ettirilebilecek? Ve bunun, yani diplomalı tiyatrocü olma zorunluluğunun feminist tiyatrocuların bile içine sızması karşısında nerede durulacak?

* Aynı ülkede tiyatro sanatında cinsiyetçilik canavarı ile mücadele eden başka yerel çabalarla nasıl haberleşeceğiz? PIT'ın ardından yaşanan deneyimi kaç feminist tiyatrocü ile paylaşabileceğiz? Bir araya gelmeyi bırakın, birbirimizden sık sık nasıl haberdar olacağız? “Normal”(!) hayat akıp giderken, cinsiyetçilik karşıtı onca kutsal çaba, daha ne zamana dek bir debelenme hikayesinin ötesine geçemeyecek?

* Erkek sanatçıların üretimlerini dünyamızdan sonsuza dek silecek miyiz? Mesela artık Oslo'daki Munch Müzesi'ni gezerken Munch'u artık sevmeyecek miyiz? “*Doğarken ölüm acısını çekmeye doğmuşuz. En garip deneyimle baş başa bırakılmışız: asıl doğum ölüm diye adlandırılan. Neye doğmuş olmak?*”¹⁸ diyen bir Munch'u, nasıl dünyamızdan çıkaracağız? “*Dead and the Woman*” tablosunun kara kalemini, “*The Dog*

Attacking the Maid tablosunun estetik kıvraklığını, bir kadın ve üç genç kızın yan yana dizildikleri o şık “*Four Girls in Asgardstrand*”ı, *Nietzsche* portresini ve kuşkusuz en az iki yüzyıla damgasını vuran “*Scream*”i ne yapacağız? (Bkz. Resim 6)¹⁹ Hani sanat insanı insan yapan en temel üretimlerin başında geliyordu? Üstelik de Toril Moi gibi bir kalemin, Ibsen’in ülkesi Norveç’i, postkolonyal bir ülke olarak adlandırması ve Ibsen’i Ibsen yapan gücün de ülkesinin bu temeliyle yakından ilişkilendirmesine ait Henrik Ibsen and the Birth of Modernism, Art, Theatre, Philosophy (Henrik Ibsen ve Modernizmin Doğuşu, Sanat, Tiyatro ve Felsefe), kitabını alıp kütüphane rafımıza koymuşken.²⁰ Moi, tarihin bize çok iyi öğrettiği bir dolu krallık ve kraliçelik mevzuları sayesinde, tıpkı Hollanda’da olduğu gibi Norveç’teki kraliçe teyzelerin de 18.yüzyıl boyunca az savaş vermediklerini, bugün 21.yüzyılın içine tüm kraliçelikleriyle onların rahat rahat dahil olabildiklerini, dünyanın başka yerlerindeki kolonyaların mesuplarının ise onlar kadar şanslı olmadıklarını aktarmışken, toplumsal cinsiyet gözümüzü, bir de üstüne üstlük postkolonyal maziyi çıkarıp komodinin üstüne koyarak Ibsen’i nasıl okuyacağız ki bundan sonra?

(Resim 6)

* Grup çalışması dinamiğini, kendi topraklarımızın profesyonel olmayan insan ilişkilerinden kurtarıp Batılının işiyle kendisi arasında KURDUĞU daha yapıcı düzleme nasıl oturtacağız? Tiyatro sanatı, genel olarak birden çok insanla ürettiğimiz bir sanattır ve grup halinde hareket etmek zorundayızdır. Birbirimizle birlikte olmak istesek de istemesek de, her zaman asla bir araya gelmek istemeyecek kadar çok geçinemediğimiz birleriyle birlikte çalışmak ve hatta yaşamak zorunda oluruz. Gerçi buna, sosyal hayat diyoruz, salt tiyatro sanatının sorunu değildir bu durum. Ama gelin de bunu bizim Türk öğrencilerimize anlatın! Gençlerimiz için grup çalışması yapmak neden hep bu kadar zordur? Onlar, ailelerinin birer bebeği olarak on yedili yaşlarına dek pamukların arasında, onlar etraflarını saran, “şu bana ne dedi, bana bu yapılır mı!” söz halkalarının içinde dönenip duran gençler. Bu yakın çeperli ve boğucu söz halkalarını aşım, “ben ne istiyorum, bunun için kiminle neyi nasıl hangi ölçüde yaşamalıyım!” düzeyinde bir birey oluşa geçmeleri çok zaman alan ve çok uğraştıran meşakkatli bir eğitime süreci. Nasıl bir sanat grubu oluşturursunuz? Gereken sanatsal ihtiyaçlara göre değil mi? Ama bakalım onlar birbiri ile geçinebiliyorlar mı? Biri diğerine kaşının üstünde gözün var demiş mi dememiş mi? Herkes sadece kendisiyle ilgili olan işi bitirmiş mi bitirmemiş mi? Filancanın falancaya bir hesabı var mı yok mu? Bunları geçeceksiniz de, ortak kararlar alabilecek, temsili izleyicisiyle buluşturabileceksiniz. Sonuçta da, tiyatro gibi ortak asgari müşterekte buluşulan bir insani sanat üretilebileceksiniz. Eh işte, mümkün olduğu kadar ancak yapabilirsiniz tüm bunları. Grubun ne yapması gerektiği, “o gencin ne yapılmasını istediği” ölçütlerine bağlı olduğu için de, profesyonel anlamda bir öğrenci grubunu işletebilmenin önünde “Türkçe” engeller olacak daima.

* Sanatı öğrettiğimiz gençliğin birden bire toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına karşı duyarlı olmalarına nasıl yol açabileceğiz? Bir sanat öğrencisinin yirmi küsur yıl beynine kazınmış toplumsal cinsiyet kalıpyargılarına, eşcinsellikle ilgili önyargılarına ve hükümlerine nasıl ve nereden dokunacağız? Batının uzak kıyısındaki cinsiyet algıları karşısında, gençlerimizin cinsiyet rolleri tutumlarına karşı nerede duracağız?

Nihayetinde Avrupa'nın İki Asal Kıyısından Bize Geri Kalan

Amsterdam'daki tiyatro kolokyumuna salt bir sanat organizasyonu olarak bakmaktan beni alakoyan şey, bir türlü gözümün önünden gitmeyen göçmenlerin sığındığı Amsterdam'ın üstüne sinen ötekilerin rengi ve kokusu idi. Norveç'in Porsgrunn kentinde de aynı şekilde, Avrupa'lı olmak ve olmamak arasındaki derin yarların farkında olmamak imkansızdı. Bu nedenle, her iki sanat organizasyonuna da, Avrupa'nın ve ABD'nin yüzyıllardır basıp yayınladığı anlı şanlı sanat kitaplarından alıntılarla bakmak da mümkünken, aynı şekilde belki

de hiç mi hiç Avrupalı olmamış bizlerin, daha hiç mi hiç yazılmamış, bu nedenle de basılmamış kadın sözlerine ve düşüncelerine referans vermekten kaçınmadım. Bu türden kadın sözleri, ISBN numaralarına sahip belgeler değil henüz. Ama zaten biz de Avrupa'da da toprağı olan bir ülke olmak saikiyle katıldığımız bir Avrupa festivalinde henüz hiç Avrupalı gibi algılanıyor değiliz.

Bizler, elimizde diplomalı akademisyen kartlarımız, bu saikle aldığımız yeşil pasaportlarımız, devletimizin uçak biletleriyle kalkıp gidiyoruz bir Avrupa ülkesi de olan ülkemizden asıl Avrupa kentlerine. Ama biz kendimizi Avrupa'nın neresinde algılıyoruz, gittiğimiz Avrupa kenti bizi neresine alabiliyor ya da almak istiyor? Bu yazı, bu soruların yanıtlarını verebilecek durumda değil, ama bir yılın içine sığan iki deneyimden, biz ve Avrupa arasında derin yarların olduğu kanaatinde. *Bizin* rengi esmer, havası gölgeli; Avrupa'nın teni açık, havası aydınlık! 2010! Bir iki bir sıfır bir bir bir sıfır!

¹ Hakan Ersavaştı, internet denizindeki blog’unda, 2.10.2009 tarihinde, “Amsterdam’da Dolaşırken Hissettiklerim” adlı yazısında, küçük bebek arabasıyla tram’ e binerken görevli memurun bebek arabasıyla kolay binmeleri için bir düğmeyle yavaşça tram’ le peronu birbirine bağlayan rampayı nasıl harekete geçirdiğini, bebek arabasını böylece rahatlıkla nasıl tram’ e bindirdiklerini ve tram hareket ettiğinde d egerekli emniyet kilidinin düşünülmüş olduğunu, heyecanla yazmaktadır.

Hakan Ersavaştı, http://blog.milliyet.com.tr/Amsterdam_da_yururken_hissettiklerim/Blog/?BlogNo=205410

² Hakan Ersavaştı’nın da Amsterdam deneyimde belirttiği gibi, tram görevlisi belli bir yere kadar görevini yerine getirir, ama sonrasında, her bireyin kendi üstüne düşen sorumluluğu ne ise onu yerine getirmesi beklenir.

Hakan Ersavaştı, http://blog.milliyet.com.tr/Amsterdam_da_yururken_hissettiklerim/Blog/?BlogNo=205410

³ Flopark: Amsterdam kent merkezinde, çiçekli park anlamına gelen gerçekten de çiçeklerle donanmış park.

⁴ Feminist literatürde benimsediğimiz “erkek, kadın, adam” gibi asıl doğal olan sözcüklerin yerine, “kibarlık” kisvesi altında “ötekileştiren” bir zihniyetle kullanılan “bey, bayan” gibi yapay sözcüklere ironik bir vurgu yapılmak istenmiştir.

⁵ “Hanım” sözcüğü de, tıpkı dipnot 4’te olduğu gibi ironik bir vurgu olarak kullanılmıştır. Üstelik bu kez, “hanım” vurgusu ile, kendini feminizm gibi bir “izm tehlikesi(!)”den uzak tutmayı “başarmış!” olmakla övünen bir kadınlık haline ironik bir vurgu yapılmaya çalışılmıştır.

⁶ Resim 1: Amsterdam’ın kraliyet tarzı üstü açık arabaları ile kentin içinden geçen nehir kenarlarında, çiçekli parklar etrafında dolaşılabilen gezinti alanları.

⁷ www.hollandfestival.nl

⁸ *Orfeus*, Brett Bailey, Third World Bunfight, HF Holland Festival, 2009, s. 6.

⁹ <http://www.pit.no/dynamic.asp?page=20>

¹⁰ “Doğu-Batı” eksenli feminist tiyatro eleştirisi çalışmaları kapsamında yürütülen dans-drama atölyelerinin festival izleyicisiyle paylaşılması. Güzin Yamaner, Haluk Öyküm Lumalı, Dilek İlker, Kerem Ünal İnanç, Öykü Doğan, 26.6.2010, PIT, Norveç.

¹¹ www.magdalenaproject.org

¹² Magdalenaproject, dünyanın dört bir yanında kadın tiyatrocuların kendi profesyonel sanatları içinde güçlerini birleştirerek sürdürdükleri bir kadın tiyatrocular ağıdır. PIT, her ne kadar “olağan” bir tiyatro festivali olsa da, PIT içinde “normal” tiyatro etkinlikleri ve gündelik hayat sürerken, aynı şekilde Magdalenaproject’in de broşürleri, PIT’in “normal” broşürleri yanında yer alabilmektedir. Kadın emeğinin görünürlüğü açısından bu durum önemlidir. *PIT Porsgrunn Internasjonale Teaterfestival, Festivalprogram 2010*.

¹³ Babannem Sakine Yamaner. Kesrik köyünde, havuzlu köy konaklarında 1900’lerin ilk günlerinde doğmuş, anasının nenesinin gözbebeği. Tek kız, tek evlat. Hacı dedemin kızı, polis dedemin karısı. Dört çocuk anası. İlk çocuğunu on üç yaşında doğurmuş. Ne Osmanlı’nın ne de Cumhuriyetin hiçbir mektebine gönderilmemiş. Ama kur’an okutulmuş. Musafirin kenarında kurşun kalem izleri zamana yenik düşmüş, kendisinden bir harf bırakmamış ama oyalara, dantellere, kanaviçelere dünyanın en evrensel ortak kadın dilinin en güzel yazıtlarını bırakmış bir kadın. Polis kocasının peşine Mardin’e gelin gitmiş, Süryani, Arap, Ermeni ve Fransız komşularıyla binbir dilden sözcük öğrenmiş, eli-almı yeşil dövmeli babannem. Hiçbir yazılı-basılı eser bırakmadı. Ama uzun boyu, beline dek örgülü peygamber sünneti saçları, şeker hastalığından kuruyan dili damağıyla, Oslo’ya girmeye çalışan simsiyahlı kadının çarşaf-peçesi içindeki torsosuna yakın endami olan babannem. O, benim ilk kitaplarımdan biri olan babannem. Sayfalarını hergün açıp okuyabileceğim kızçocukluğum, anneliğim, kadınlığım onun bilgileriyle hep çok kolay.

¹⁴ Annem Tülin Yamaner. 1938, Atatürk’ün hayata gözlerini yumacağı yılın Şubat ayının 26’sında doğmuş, 1967’nin 26 Mart’ında babama gelin gitmiş annem. Gelinin altınlarının evin ihtiyaçları için satılabileceği gerçeğinden incinen annem. Temizliğe titiz annem. İlkokula, kendi önüne konulan miras vesaire gibi önemli devlet belgelerini okuyup yazacak kadar gönderilmiş, ama sonrasında, “oğlanlara mektup yazar kızlar, bu kadarı yeter, orta mektepten sonra gerek yok,” denilerek dedesi Efendibaba tarafından okula yollanmamış annem. Teyzesinin kızları, öğretmen, doktor olan, kendisi hiç kamusal alanda çalışıp para kazanamamış ama hep efendibabasının mirasıyla, kendi hayatını ekonomik olarak idame ettirmiş annem. Çeyiz sandığının küçük taha bölmesinde, subaya gelin giden bir halakızının izinlerde getirdiği Hacibekir Şekerlemeleri kağıtlarının kenarına şiirler yazıp dürüp büküp o kağıtlara ipe dizili kepek boncukları saran annem. Virrginia Woolf gibi basılı eserler bırakmayan, “kendine ait odası, yazı masası” olmayan ama Hacibekir Şekerlemeleri kağıtlarına aklına geleni not eden annem. Gelinin altınlarını bozduran kocaya, kaynanaya incinen annem.

¹⁵ Eva Lundgreen, *Şiddetin Normalleştirilme Süreci*, Rengahenk Sanatevi, İstanbul, 2009, s. 38-41.

¹⁶ Tesettürlü kadın ve ben. Keçiören-Kızılay Ankara Büyükşehir Belediyesi Özel Halk Otobüsleri, 22 Temmuz 2007, Öğlen Vakti.

¹⁷ Vanessa Baird, *The No-Nonsense Guide to Sexual Diversity*, New Internationalist Publications, 2007, s.86.

¹⁸ “We have suffered death during birth. We are left with the strangest experience: the real birth which is called death. The birth to what?” Edward Munch Müzesi, Oslo.

¹⁹ www.munch.museum.no

²⁰ Toril Moi, *Henrik Ibsen and the Birth of Modernism, Art, Theatre, Philosophy* (Henrik Ibsen ve Modernizmin Doğuşu, Sanat, Tiyatro ve Felsefe), Oxford University Pres, 2006 s.37-66.

Hiçbir Verde Yayınlanmamış Kaynakça:

Tesettürlü Kadın, Keçiören-Kızılay Ankara Büyükşehir Belediyesi Özel Halk Otobüsü, 23 Temmuz 2007, Öğle Saati, *Kadın Konuşmaları*.

Yamaner, Sakine, Benim Babannem. 1900’lerin başı-1975. *Ellerinde ve Alnunda Yosunyeşili ayyıldız dövmeler*’den okuduklarım.

Yamaner, Tülin, Benim Annem. 1938 – . Çeyiz Sandığı’nın Tahta Bölmesinde Duran Beyaz Üstüne Yeşil Yazılı *Hacibekir Şekerlemeleri Kağıtları*’na Yazdığı Yazılar.

Basılmış Kaynakça:

Baird, Vanessa. *The No-NOsense Guide to Sexual Diversity* (UK: New Internationalist Publications Ltd., 2007).

Ersavaştı, Hakan. **Amsterdam’da Dolaşırken Hissettiklerim**

(http://blog.milliyet.com.tr/Amsterdam_da_yururken_hissettiklerim/Blog/?BlogNo=205410)

Ibsen, Henrik. **Nora Bir Bebek Evi** (Ankara: Milli Eğitim Yayınları, 1989).

Lorca, Federico Garcia. **Bütün Oyunları** (İstanbul: Adam Yayınları, 1982).

